

TÓTH LÁSZLÓ

„Katalánok” s mások

Töprengés a Korunk körkérdéseire

■ Nemzet? Állam? Nemzetközösség? -fölöttiség? Magyar?

Hadd kezdjem Kormos István rövidke versével, az 1974-es *Katalánokkal*, melyből – címével ellentétben – a magyar történelem (és mítoszképzés) sarokpontjai sorjáznak elő: Muhi pusztától Mohácson, Széchenyi Döblingjén és Petőfi „Seholsírján” át Balatonszárszóiig, Abdáig és a Don-kanyarig. Vagyis a vers értelemszerűen inkább a „Magyarok” címet vonzaná magához, így azonban a cím és a vers közti feszültség egy áttételesebb értelmezés lehetőségét biztosítja, egy általánosabb jelentés síkjába emeli át. (S ha már a magyar történelem sarokpontjait hoztuk szóba a *Katalánok* kapcsán, a vers – bár Trianon kataklizmáját nem említi és a magyar[országi] holokausztét sem – a halottak, a „csontok” hallgatása okán a magyarság egészen máig tartó 20. századi megítélése, a „bűnös nép” gyakori, billogként máig rajta éktelenkedő vádjára is választ ad: „Alávaló? alávalóbb? / Ki? kinél? Ki döntheti el?”) Mégis miért nem „Magyarok” a vers címe? Kormos Bertha Bulcsunak annak idején megvallotta, hogy miután már a nép nevében is „annyi költői hűségnyilatkozat” született mifelénk, ő maga szívesebben kerül a közvetlen kinyilatkoztatások, versbéli transzparenszek e formáját. Így van nemzete nevével, a magyarral is, melyet szintúgy képtelen versben leírni, mert már „annyian leírták, akiknek nem kellett volna”, s akiknek szájában, szövegeiben „ez a szép szó sokszor úgy kong, mint egy fadarabbal kongatott üres vödör”.

Nos valljuk be, kongatás ma is van bőven, s tényleg nem ártana nagyobb takarékosság ezen a téren is. Azaz észrevennünk, hogy eszméink, eszményeink az indokolatlan túlhasználattól is bizony erősen kopnak.

Magam, gyermekkoromban, még ezt tanultam: „Isten nevé hiába szádra ne vedd.” Ami azóta is megmaradt bennem, s bizonyos fogalmak, élettények – mint amilyen a „haza”, a „nemzet”, a magyarságom, a vallásos meggyőződés, de akár a nemi identitásom – cégtáblává vagy árucikké silányításától (egyfajta neveletésbeli szeméremből) mindig is tartózkodtam, de sokáig még a „szerelem” sem hangzott el verseim szájából, s ha – valamelyik – mégis, csak nagyon indokolt esetben, s akkor is halkán, mintha papnak mondanám. És a hazával, hatalommal is így vagyok, amolyan Arany János-i mód: bár – anno – ejtettem „merész szót” róla, róluk magam is, „mikor annyit is nehéz volt”, most azonban, „...mikor szabad sajtó van [...] S a vénasszony az utc'ajtóban / Nagy-bátran fülébe ordít / A királynak, miniszternek”, valahogy takarékosabb szavú lettem velük kapcsolatban, s talán „közömbösebb” is. Mégis, ha manapság egyre gyakrabban is hallom, hogy valamely nemzet tagjának lenni: választás kérdése, s mindenki olyan nemzetiségű, amilyennek tartja/érzi/gondolja magát, vagy amilyen lenni szeretne, határozottan vallom, hogy számomra a nemzethez tartozás nem választás kérdése, hanem – ha nem is eleve elrendeltetés, mindenképpen – a neveltetés (nevelődés) révén tárgyiasuló adottságé. Miként az is tőlem független meghatározottság kérdése, hogy ki az édesanyám, édesapám, azt is tőlem független tényként fogadom el, hatalmam fölött állónak veszem, hogy egyedül mely nemzet gyermeke lehetek csak. Képletesen mondhatnám így is: engem ez a nemzet nemzett. Nyelvet adott, kultúrát és történelmet, illetve – bizonyos értelemben – sorsot is. Ezek együtt adják identitásomat (egyebek mellett, persze); az első embervoltomat gazdagítják, miként a földön bármely más náció akármelyik tagját a sajátjai, és egyenrangúaká tesznek bennünket egymással; az utolsót elfogadom (ha a magam ereje, képességei szerint próbálok is változtatni rajta), hol béketúrón, hol pedig lázadózva, viselem.

Más nemzet gyermekeként bizonyára személyiségnek, én- és öntudatnak is más lennék, és más szülők gyermekeként is más. Aki viszont a magyarságomban bánt, az a nemzetemet is bántja, s aki nemzetem ellen intéz nemtelen támadást (vagy csupán tiszteletlenül viselkedik velem szemben), az engem is támad, az velem is tiszteletlen. És úgy gondolom, bárki számára többet ér, ha öntudatos magyarként vagyok elfogadó és tisztelettudó velem (velük), mintha holmi talmi ideológiák (nemzetköziség, nemzetfölöttség) talajvesztett megszállottjaként vagy csak kötelező udvariasságból, né tán pusztán pízsziből lennék az.

Csoóri Sándornál olvastam, vagy négy évtizede, az 1970-es évek elején, hogy nemzetünknek sem – egészséges (ezt én teszem most hozzá) – múlttudata, sem jövőtudata nincs, amit Tornai József nyomán azzal egészített ki, hogy veszélytudata „még kevésbé van”. „Márpedig a tájékozatlanság – így Csoóri – egy bizonyos fokon alul gyöngelméjűséggel társul”, s a magyar múltszemlélethez, helyzetkezeléshez és jövőtervezéshez a lengyelség első világháború utáni „nemzetté szerveződését” hozta fel példának („Mert belül, a lelkében egységes volt”), de szomszédaink közül a románság az időbeni és későbbi azonnali helyzetfelismeréseit is említi, amihez én – az 1950–1980-as évek Csehszlovákiájában, majd 2005-től, ezúttal már magyar állampolgárként Szlovákiában (szlovákiai „katalánként”?) élve, történelmi ismereteim és mindennapos tapasztalataim alapján hozzátenném, hogy alapvető nemzeti, nemzetpolitikai, nemzetstratégiai kérdésekben a szlovákság is mindig képes volt és képes maradt összezárni. Amire a 20. századi magyar történelem nemigen mutat példát, s történelmünk rendszerváltás utáni, különösen pedig 21. század eleji alakulása láttán erre már remény is egyre kevesebb látszik. Holott a Tornai–Csoóri-kettős emlegette veszélytudatra mai napság mindennél nagyobb szükségünk lenne – pártállástól, ideológiai meggyőződéstől, egyebektől függetlenül, melyre akár – képletesen mondom – egy nemzeti kiegyezésen alapuló, távlatos jövő felé mutató nemzeti minimumot is építeni lehetne. Igaz, nemzeti kiegyezés valószínűleg csak ott lehet, ahol – megint csak pártállástól, ideológiáktól, egyéni céloktól és életstratégiáktól (is) független – egységes nemzet van, mert félő, sok jel mutat rá, épp ez a nemzetegység bomlott meg mára életveszélyesen. Márpedig nemzetünk, hazánk függetlenségének zálogát, épp ez irányban, a nemzet – újbóli – egységesülése felé kellene keresnünk. (Anno, századokkal ezelőtt, az ország háromfelé szakítottsága is csak földrajzi-politikai értelemben szabdalta fel hazánkat, nemzetünk és kultúránk egységét lényegesebben nem tudta befolyásolni.) Mert ha a Füst Milán-i jelképes-metaforikus „negyedik nagy évezredre” várunk, amikor „ős cédrusunk” „Kibonthatja gyümölcsét a nagyvilág elé”, félő, késő lesz akkor már.

Megint csak Kormos Istvánt tudom idézni, aki hosszú-hosszú félreállítottsága ellenére, hivatalos elismerésének késése miatt se „hitte magát” soha „üldözött költőnek”, mert mint mondja, „úgy éreztem: itthon vagyok”. Márpedig az otthon-levés érzése szerintem nem kormány- vagy ideológiafüggő, nem is hivatalos elismerés-függő, hanem metafizikai viszony, mely lényegében független attól, hogy jól érezzük-e magunkat odahaza vagy sem, megbecsülnek-e vagy sem, s attól is, bánja-e „sok törvényhozó, / mint pusztul el szép fajunk” (József Attila). Ugyanis a legnagyobb szégyenségben is kielégíthet az otthon-lét tudata, s az otthonom akkor is az enyém (is) marad, ha esetleg megromlott a házasságom (s netán éppen nem is érzem ott jól magam), akkor is az otthonom, amelyet nem gyalázok meg, s ez már bensőségességet is jelent. Viszont Kormos a hűségét sem bizonygatta lépten-nyomon, mert „Az anyjához való ragaszkodását nem hajtogatja az ember”. Itt azonban mondott valami rendkívül lényegeset a fentiek s a *Korunk* mostani ankétja számára is: „Az arcán le-

vő ráncokkal együtt: vállalja.” Nos nemzetünk, hazánk e ránciaival együtt való vállalásának a férfias alázata, s bocsánat a kifejezésért: jó értelemben vett jámborsága, fatalizmusa, önfegyelme, önmérséklete veszett ki mára, úgy tűnik, végzetesen, belőlünk, s vált gyerekes-kamaszos, pubertáskori ideges rángatózássá, nehezen csitítható követelőző idegrohamok elszomorítóan groteszk sorozatává.

S ha már Kormossal kezdtem, hadd fejezzem be ugyancsak ővele. Szintén egy közel négy évtizede feltett kérdésre – és ezúttal is Bertha Bulcsuéra –, mely arról faggatta, hogy a magyar költészetben mely sorokat tartja a legfontosabbaknak, nemzeti Himnuszunkból a „Nyújts feléje védő kart” óhaját emelte ki. Nos azt gondolom, ha Kormos István még élne (épp a kilencvenediket töltene be októberben), végignézne a világ s Európa értékrendi, erkölcsi és szemléleti változásain (válságain) – a napi politikai aktualitásoktól, ideologikus értelmezhetőségektől eltekintve is – még inkább Kölcseynek ezt a sorát emelhetné ki az adott kérdésre hét és fél évszázad magyar költészetéből.

Mit mondjak?

Valóban, a védő kar elkelne körénk, de nemcsak amaz isteni, hanem mi magunk részéről: saját magunk és egymás irányában is.

Mert most, valljuk be, tényleg sok öngyilkos mód önmagunk ellen fordított kezünk van, el kell ismernünk.

Dunaszerdahely, 13.08.05.

BALLA BÁLINT

Magunkról

■ Kántor Lajos az EPMSZ áldozócsüörtök hetében rendezett konferenciáján állásfoglalásomat kérte egy nekem is átadott kérdőívhez. Ez az irat valójában sokkal több kérdőívnel, mert bonyolult nemzeti, nemzetközi, világpolitikai távlatú problémákkal kapcsolatos állásfoglalásra hívja fel címzettjeit. Bár a kérdések a gondolatok garmadát vetik fel, magam a szűkre szabott határidőre való tekintettel igen röviden, szinte csak kapásból válaszolok. Szociológusi mivoltomat tekintve tehát a kaptafánál maradok, azaz egy *szociológusi-társadalomtudományi* (a kettő ugyanis gyakorta egybefolyik) álláspontot szeretnék vázolni.

A 19. századig nem létezett a szociológia, még mint kifejezés sem. Talán használhatnánk a társadalomtudomány szót, ha ez utóbbin nem a modern értelemben vett tudományosságot értjük, hanem mondjuk a társadalmi együttélés világát, ennek normáit, értékeit, céljait stb. Ilyen vizsgálódásai mindig is voltak nagy bölcséleti szisztémáknak, melyek magukba foglalták azt is, amit később például történettudományi, politikai rendszereknek lehetett (volna) nevezni. Ilyen volt a bráminista és az óegyiptomi bölcsélet – mintegy az ókor (mai szempontból kezdetleges) társadalomtudománya(i). Sőt a Civitas Dei korai keresztény filozófiáját is megemlíthetjük. Ezeknek az eszmerendszereknek volt (legalább) egy fontos alaptulajdonságuk: gondolkodásuk az egyetlennek tekintett emberiség sorsára, illetve mindenesetre *egyetlen egységet alkotó „világtársadalom” keletkeztetésére* irányult.

Ez volt az egyik fő strukturáló gondolat az európai újkor elején is, amikor a korai bölcselkedés kezdett társadalomtudománnyá alakulni. A szociológia jóval később, egy-két évezred múlva sok esetben Platón, Vicót és Comte-ot tekintti tudományága megalapítóinak, de velük olyanokra hivatkozik, akiknek – a társadalom tekintetében